

סימן לב

1234567

1234567

נאמן ס"ט / בני ברק

1234567

הערות אחדות

לעי"נ רעיתי יקירתי יונתי תמתי אסתר לויזה בת זהירה נ"ע.
נלב"ע ט"ז בכסלו התשס"א. תנצב"ה.

א) פסחים פ"י משנה ו' ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים וכו' בא"י גאל ישראל, משנה ז' מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו וכו'. קשה לי טובא למה דילג התנא על הסעודה כולה ומיד לאחר גאל ישראל שהיא בסוף ההגדה מתחיל "מזגו לו כוס שלישי"? הול"ל נוטל ידיו ומברך המוציא ועל אכילת מצה ואח"כ מברך על המרור ואח"כ אוכל סעודתו ומשייר אפיקומן בסוף זכר לקרבן פסח ואח"כ מוזגים לו כוס שלישי לבהמ"ז. ועוד יש לדקדק לעיל במשנה ד' שהבן שואל הלילה הזה כלו מצה, הלילה הזה מרור, הלילה הזה כלו צלי, והרי עדיין לא התחילו בסעודה, ושמא יביאו גם שאר ירקות ובשר מבושל בתוך הסעודה? ואפילו את"ל שהילד חכם ונבון וכיון שלא ראה בקערת הסדר רק מצות וחזרת ובשר צלי ידע שלא יביאו יותר, מכל מקום מה נענה בשאלה האחרונה שבכל הלילות אין אנחנו מטבלין וכו' והלילה הזה שתי פעמים, ועודנו לא ראה את הטיבול השני, כי נמצאים בתחילת ההגדה? ורש"י פירש (בדף קט"ז ע"א) שהבן שואל את אביו מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה, אולם מפשט המשנה נראה שהבן שואל מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכו' דקתני בתר הכי, וכמו שנוהגים כל העולם שהבן שואל ד' קושיות, וכן נראה מלשון הרע"ב במשנה ד' ע"ש.

ומכל זה נלע"ד שבימי חכמי המשנה היו נוהגים לומר הגדה באמצע הסעודה, וכך הוא הסדר: במשנה ג' הביאו לפניו מטבל בחזרת וכו' היינו לפני הסעודה והוא במקום כרפס שלנו, "עד שמגיע לפרפר את הפת" היינו יחזץ דידן שמפרפר את המצה לשתיים (כפירוש הרב תפארת ישראל). הביאו לפניו מצה וחזרת וחזרת וכו' ובמקדש היו מביאין לפניו גופו

תורה 1234567
אוצר החכמה

של פסח, פשוטו כמשמעו שמתחיל לאכול סעודת יו"ט (וכן מסתבר, דאל"כ יצטננו התבשילין עד סוף ההגדה, שהרי היו מביאים תבשיל ממש כדאיתא בגמ' דף קי"ד ע"ב סילקא וארוזא, ולא כמנהגנו היום זרוע וביצה). ונכלל בזה רחצה ומוציא מצה ומרור ושלחן עורך ואפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח (וכורך לא עשו שאינו אלא מתקנת האמוראים בגמ' דף קט"ו ע"א השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן וכו'). ובאמצע הסעודה או בסיומה מזגו לו כוס שני, וכאן הבן מתחיל לשאול מה נשתנה וכו' שהלילה הזה כלו מצה (שכן על השלחן הביאו רק מצות), הלילה הזה מרור (שפעמיים בלילה זה מביאים "חזרת" שהוא אחד ממיני המרור, ונקט התנא לעיל חזרת ולא השם הכללי "מרור", ללמדנו שמצוה בחזרת דוקא כדלעיל בפסחים דף ל"ט ע"א, והכא בשאלות הבן נקט מרור שהוא השם הכללי בתורה, וכולל כל סוגי המרור עולשין ותמכא וכו'), הלילה הזה כלו צלי (כדמוקי לה בגמ' דף ע' ע"א כבן תימא שגם קרבן חגיגה היה צלי), הלילה הזה מטבילין שתי פעמים (שכן ראה הבן שטיבלו פעמיים, פ"א חזרת לפני הסעודה ופ"ב חזרת בחרוסת בתוך הסעודה). ואז מתחיל אביו לספר לו מענייני יציאת מצרים, מתחיל בגנות ומסיים בשבח וכו' ואומר שלשה דברים פסח מצה ומרור עם ביאוריהם, והכוס עדיין מונחת לפניהם, ושוב אומר הלל על הכוס עד חלמיש למעינו מים ומברך אשר גאלנו וכו', ומיד מוזגין לו כוס שלישי ומברך בהמ"ז. ולפי שבכל השנה נהגו ביין שלפני המזון ובתוך המזון ולאחר המזון (עיין ברכות דף מ"ב ע"א וע"ב, ועוד) ואין ניכר המיוחד בליל פסח, לכן הוסיפו חכמים בלילה זה כוס רביעי. וא"ש הכל כפשוטו.

והעירני חתני היקר האברך ר' ליאור הכהן הי"ו ממה שאמרו בגמ' (דף קט"ו סע"ב) לחם עוני לחם שעונים עליו דברים, ולפי פירושנו עונים דברים בסוף הסעודה אחרי שגמרו לאכול לחם עוני. ונומיתי לו דלא קשיא, שכל זמן שלא סילקו את השלחן שפיר מיקרי שעונים עליו דברים. ועל פי האמור מובן טעם השאלה הלילה הזה מרור, דאי משום שהוא מר ואינו טעים, הרי מצוה בחזרת והתנא גופיה נקט חזרת תרי זימני, והחזרת היא מתוקה וכמ"ש מרן בב"י (סי' תע"ג) ליישב דעת הרמב"ם, שמפרש מצוה "נמי" בחזרת אע"פ שהיא מתוקה ואין בה מרירות, ולכן השמיט הרמב"ם מה שאמרו בגמ' מצוה בחזרת ע"ש (וסייעתא לד' הרמב"ם מתרגום שה"ש ב' ט' בפסוק דומה דודי לצבי וגו' שאומר "וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא טוי נורא על תמכא

ועולשין ופטירין, וחס עלן" וכו'. ולכאורה קשה אמאי לא נקט חסא, דמצוה בו טפי מתמכא ועולשין, ועליו יכון הלשון וחס עלן. ולדעת הרמב"ם דמפרש מצוה "נמי" בחזרת, ניחא). ועכ"פ כיון שהחזרת מתוקה והתנא נקט לעיל חזרת, מה מקום לשאלת הבן. ואי משום שאין דרך לאכול חזרת בשאר ימות השנה מחשש תולעים, הרי בימי רז"ל נהגו בחזרת כל השנה, וכמו שאמרו על רבי ואנטונינוס שלא פסק מעל שלחנם חזרת וצנון וכו' (ע"ז דף י"א ע"א). ואי משום שאין מביאים הלילה רק מרור, הרי הביאו ג"כ כרפס? ולפי האמור ניחא דהתנא נקט בתרוייהו חזרת (מטבל בחזרת, הביאו לפניו מצה וחזרת) ועל זה מתמיה הילד למה אין מביאים ג"כ שאר ירקות רק מרור (ולפ"ז גרסינן במתני' והלילה הזה "כלו" מרור, וכן הוא בס' הגדה שלמה להרב מנחם כשר זצ"ל (בפירוש ההגדה עמוד י') בשם שלשה כת"י ע"ש. אלא שהתוס' דף קט"ז סע"א לא כתבו כן). ואפשר דאסמכוה אקרא דכתיב צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו, שתי מצות ושני מרורים, ללמד שבוצע על שתי מצות ללחם משנה, מלבד חצי מצה ללחם עוני וכמ"ש מה דרכו של עני בפרוסה וכו' (ולדעת הרי"ף והרמב"ם והגר"א שבוצע על מצה ומחצה, א"ש נמי מצות בלשון רבים, כדאיתא בברכות דף ג' ע"ב משמרה ופלגא נמי משמרות קרי להו) ומטבל פעמיים במרור. ומיהו כל זה לאסמכתא בעלמא, שטיבול הראשון רק להיכר התינוקות, שהרי אין כאן מצות ומרורים ביחד, ומאי דכתיב מרורים בלשון רבים בא לרבות חמשה מינים במרור חזרת תמכא חרחבינא עולשין ומרור, כמו במצות דמרבי חמשה מיני דגן. ואכמ"ל.

אבל בימי האמוראים נסתפקו אם לברך "על אכילת מרור" בחזרת הראשונה או השניה (עיין פסחים דף קי"ד ע"ב וקט"ו ע"א), ולכן הנהיגו לכתחילה ליקח שאר ירקות ולברך עליהם בפה"א וליקח חזרת למצות מרור, ולפ"ז אין טעם לשאלה שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות וכו', שהרי גם בליל פסח אוכלים שאר ירקות. ובדורות האחרונים (עוד בתקופת האמוראים. כן הוכיח האברך ר' מישאל חיימוב יצ"ו מהגמ' בפסחים דף קט"ו ע"ב נטל ידיו לטיבול ראשון נוטל לטיבול שני משום דאיכא אגדתא והלילא מסח דעתיה ע"ש) ראו חז"ל שאם יאכלו מצה ומרור והתבשילין לפני ההגדה עלולים האב והבן להתעייף ולישן מיד, שהמאכל מביא את השינה (כמ"ש בפ"א דיומא מ"ד), ולכן תיקנו לומר הגדה לפני הסעודה. ומוזה תיקנו ג"כ לסלק את הקערה לפני הסעודה. והכל כדי לעורר את התינוקות שישאלו

משהו, כי השינויים הנזכרים במשנה כמעט ואינם מורגשים בימינו, שעוד לא ראו התינוקות אם אוכלים מצה או זולתה בתוך הסעודה, ועוד לא ראו טיבול שני, ועוד לא ראו הסיבה (רק בכוס א' בלבד), ומביאים גם סלטים וכל מיני ירקות בתוך הסעודה. ומכל מקום משנה ראשונה לא זזה ממקומה, ומלמדן את הבן לשאול "מה נשתנה" כנוסח המשנה אע"פ שאינו מבין כלום, והיא בפיו כמצות אנשים מלומדה.

ומצאתי און לי מדברי הרמב"ם בחיבורו (פ"ז מהלכות חמץ ומצה) שכתב: מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות וכו' מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו וכו' וצריך לעשות שינוי בלילה הזה וכו' וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח וכו' כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל ט"ו לא יצא ידי חובתו וכו' בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו וכו'. ואח"כ הביא דין הסיבה וארבע כוסות וחרוסת ומרור, ולא נקט סדר הסעודה כלל. ושם (בהלכה יו"ד) כתב: כוס שני קורא עליו את ההגדה כוס שלישי מברך עליו בהמ"ז, ולא רמז כלל שאומרים הגדה לפני הסעודה, עד פרק שמיני שכתב וז"ל: סידור עשיית מצוות אלו בליל חמשה עשר כך הוא וכו' (ככל הסדר שלנו), ושם (הלכה ב') כתב "ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל, ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה" וכו'. לפי שנרגש הרמב"ם שבימינו הבן אינו יכול לשאול כל השאלות הנזכרות במשנה לפני הסעודה, שעדיין לא ראה כלום, אלא שהבן שואל על השינויים שראה (כגון חילוק קליות ואגוזים ועקירת השלחן וכו' כמ"ש בפ"ז ה"ג), והקורא הוא שממשיך מה נשתנה וכו'. ובזמן המשנה שאל הבן מה נשתנה וכו' כפשוטה לפי שהיו אומרים ההגדה בסוף הסעודה כאמור. כנ"ל אמת וברור בס"ד (וחדשתי זה בליל שביעי של פסח התשס"ג בלימוד בביהכ"נ, וכשלומדים כל הפרק ברציפות אחת מרגישים בכל זה).

שוב ראיתי ברמב"ם מהדורת פרנקל בילקוט שינויי נוסחאות (פ"ח מהלכות חמץ ה"ב) שבשני כת"י תימניים הגירסא "הבן שואל ואומר לקורא מה נשתנה", אך בשאר כתבי-היד (י"א במספר, תימניים אשכנזים וספרדים) הגירסא כלפנינו. והביאו בשם החת"ס בהגהותיו על הש"ע (סי' תע"ג) שהקשה דמדברי רבינו משמע שקורא ההגדה יאמר מה נשתנה ובגמרא משמע אם הבן שואל יאמר הקורא עבדים היינו. ובשו"ת בית שערים (סי' רכ"ב) תירץ דאו או קאמר, דכשיש לו בן הבן שואל וכשאינן מי שישאלנו אומר הקורא.

עכת"ד. והרואה יראה שאין זה פשט דברי הרמב"ם, אלא תרתי קאמר הבן שואל והקורא אומר מה נשתנה. גם גירסת "לקורא" אינה נכונה, דא"כ הול"ל הבן שואל לקורא, ומאי שואל ואומר לקורא. ועוד למה ישאל לקורא דוקא, ישאל לכל המסובין או לאביו ואמו. והעיקר כמו שכתבנו בס"ד. (ואע"פ שבגמ' דף קט"ו סע"ב וקט"ז סע"א משמע שאם הבן או העבד שאלו או העירו משהו בליל פסח הקשור לסדר הסעודה או ליציאת מצרים, פטורים מלומר מה נשתנה, מ"מ למעשה נוהגים לומר מה נשתנה, שכבר נכנסה לנוסח ההגדה בכל הדורות, וכן פסק הרמב"ם). ואין להאריך.

(ב) **מגילה פ"א מ"א** מגלה נקראת בי"א בי"ב בי"ג וכו'. כתבתי בספרי סנסן ליאיר בס"ד (מהדורת תשס"א עמוד קל"ג) דהא דלא קתני קורין את המגלה בי"א בי"ב בי"ג וכו', משום דהוה משמע שצריך כל אדם לקרוא בכל הזמנים האלו, ואינו כן, אלא פעמים בזה ופעמים בזה, ולהכי קתני "מגלה נקראת" שהמגלה עצמה נקראת בימים אלו, אבל מי שקורא בי"א אינו קורא בי"ב וכן ע"ז הדרך. וכיוצא בזה בשבת (דף קל"ז ע"א) קטן נימול לתשעה ולעשרה וכו', ולא קתני מלין את הקטן לשמנה ולתשעה וכו', דהוה משמע דכולי האי לימול וליזיל, אתמהא, אבל קטן נימול וכו' משמע דבכמה קטנים מיירי וכל אחד נימול בזמנו. עכת"ד שם. ובס' דן ידין לידיין הרב נסים דיין שליט"א על מס' מגלה הנד"מ (עמוד כב) הביא שהגאון טורי אבן ז"ל תירץ כדברינו במשנה, ושוב חזר בו מכח מתני' דשבת קטן נימול לשמנה לתשעה וכו'. וכתב הרב המחבר נר"ו שכן הוא האמת, דמאי שנא מהלשון מלין לשמנה לתשעה וכו' דמשמעו שבכל הימים האלו מלין אותו, שזה ודאי אינו, הנה הכי נמי משמע מלשון קטן נימול, דאותו קטן נימול בכל הני זימני. ודוקא במגלה יש חילוק בין מגלה נקראת לקורין את המגלה, משא"כ במילה אין חילוק משמעות בלשון, אם אומרים מלין או אומרים תינוק נימול. עכ"ד. ולק"מ דלשון "נימול" מבנין נפעל בינוני, מורה על אפשרות הפעולה ולא על פעולה ממש, כגון איזהו חכם הרואה את הנולד (תמיד דף ל"ב ע"א), שאין הכוונה שרואה בוודאות מה שעתיד להיות, כי זה נביא יקרא ולא חכם, אלא הכוונה שחושב ומתבונן מה שעלול להיות ונוהר מזה וכפירש"י, והוא